

Personalitatea lui Mihail Kogălniceanu în publicistica lui Eminescu*

NICOLAE ISAR

Este bine cunoscut faptul că, începând din ianuarie 1878, de la o dată când intențiile autorităților ruse de a relua Suțul Basarabiei deveneau o certitudine, Mihai Eminescu a început, în „Timpul”, oficiosul Partidului Conservator, seria articolelor sale incendiare, condamnând partidul de guvernământ și pe frunzații liberali care ar fi târât țara – în mod conștient sau inconștient – într-un război menit să se încheie cu un rapt teritorial.

Cum Mihail Kogălniceanu, ca ministru de Externe în guvernul liberal, a avut un rol important în desfășurarea evenimentelor, este paradoxal, în raport cu campania antiliberală a poetului, să constatăm că acestuia din urmă – între numele ilustre ale timpului – îi aparțin unele dintre cele mai categorice aprecieri asupra personalității marelui om de stat care a fost Mihail Kogălniceanu.

Înainte de a trimite la aceste aprecieri și a sublinia motivația lor, este cazul să amintim aici că asocierea Kogălniceanu-Eminescu a fost relevată în mod inspirat de Nicolae Iorga într-un articol din 1922, când scria:

„Din scrisul nostru modern și din toată cugetarea unită cu arta modernă a poporului nostru se desfac mai ales două personalități: Kogălniceanu și Eminescu, mințile cele mai complete pe care le-a produs nația noastră, oameni cari, în orice domeniu s-au înfățișat, au adus această întregime a minții și puterea simțirei, această închegare în sistem de înțelegere a lucrurilor care formează nota lor deosebitoare”¹.

Și mai înainte de această dată, în 1905, marele istoric, referindu-se la tânărul Eminescu, pe când acesta era redactor la „Curierul de Iași”, în ajunul Războiului de Independență, aprecia că maturitatea intelectuală a poetului era comparabilă cu maturitatea lui Kogălniceanu².

Înainte de toate, trebuie subliniat că Eminescu a apreciat și a admirat, în persoana lui Kogălniceanu, pe istoricul, pe scriitorul și omul de cultură, reprezentant al unei ilustre generații, alături de Vasile Alecsandri, Costache Negri, Costache Negruzzi ș.a. Între altele, cum observa același Nicolae Iorga, formația de istoric a poetului datorează mult lecturilor din cronicile publicate de

* Comunicare prezentată în cadrul sesiunii științifice organizată de Arhivele Naționale în iunie 2002.

¹ N. Iorga, *Eminescu*, ediție N.Liu, Editura Junimea, Iași, 1981, p. 309, „Fragmentarium”, 1922

² *Ibidem*, p. 94

Kogălniceanu, după cum o punte de legătură între cei doi a constituit-o influența culturii germane asupra lor, o influență cu importante implicații asupra opțiunilor intelectuale și morale ale celor doi, primul, Kogălniceanu, avându-și ca punct de plecare al formației intelectuale, cu deosebire, studiile de tinerețe efectuate la Berlin, al doilea, studiile la Viena, și unul și celălalt, însă, adăpându-se neconținut la izvorul nesecat al dragostei de neam, al naționalismului luminat.

Eminescu remarcă meritele generației lui Kogălniceanu în plan cultural și literar, dar și în plan politic, subliniind, într-un număr apreciabil de articole, rolul important al lui Kogălniceanu la 1848, la 1857 și 1859, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Nu este locul să ne oprim aici asupra domniei lui Alexandru I. Cuza în viziunea lui Eminescu. Să menționăm numai că poetul se exprimă în mod nuanțat despre „Domnul Unirii” și al reformelor modernizatoare, ca și despre colaboratorul său, Mihail Kogălniceanu, subliniind calitățile acestora de veritabili oameni de stat. Nuanțat se exprimă el și despre lovitura de stat din 1864, înfăptuită, cum scrie într-un loc, „pentru a împrăști țărani români”.

Referindu-se la „pripeala” cu care au fost înfăptuite reformele de către domnitor, cu ajutorul lui Kogălniceanu, desigur, poetul va aplica aici, în stil maiorescian, teoria formelor fără fond; dar, nu este greu de observat că viziunea poetului asupra domniei lui Cuza se deosebește în multe privințe de viziunea critică excesivă a celor mai mulți fruntași conservatori, o asemenea viziune – între altele – dând expresie spiritului critic independent al genialului poet și gânditor politic român.

Revenind adesea asupra rolului generației lui Kogălniceanu în edificarea statului român modern, poetului i se pare că această generație se află cu mult deasupra celei următoare, a tinerilor din zilele sale: „*Cât de puțini tineri se disting – scrie el –; și chiar astăzi un Kogălniceanu sau un Epureanu se deosebesc aproape de tot tineretul nou cât cerul de pământ, în vorbă, în spirit, în toată atitudinea*”³.

O a doua ipostază a lui Mihail Kogălniceanu – aceea de om de stat, om politic și diplomat – este surprinsă de Eminescu cu deosebire prin raportarea la evenimentele din anii 1876-1883.

Trebuie subliniat că redactorul de la „Curierul de Iași” și „Timpul” a urmărit cu viu interes evenimentele de la sud de Dunăre: răzcoalele antiotomane din Bosnia și Herțegovina, Războiul Serbiei și Muntenegrului, Răzcoala bulgarilor, precum și poziția autorităților române față de lupta de eliberare națională a popoarelor creștine sud-dunărene.

La 27 august 1876, în „Curierul de Iași”, referindu-se la „actul întâi al tragediei de peste Dunăre”, el saluta atitudinea adoptată de ministrul de Externe

³ M.Eminescu, *Opere*, vol. X, Editura Academiei Române, București, 1989, p. 79.

Mihail Kogălniceanu, publicând, cu oarecare întârziere, memoriul acestuia, prin care se solicita, în primul rând, recunoașterea de către Poartă a „individualității Statului român”.

Kogălniceanu demisionase încă de la sfârșitul lunii iulie, o dată cu Guvernul Manolache Costache, în noul Guvern condus de I.C.Brătianu, la Externe venind Nicolae Ionescu, „împăciuitorul” sau „incapabilul”, cum invariabil îl numește Eminescu.

Mihail Kogălniceanu revine la conducerea ministerului la 3 aprilie 1877, a doua zi urmând să semneze, împreună cu reprezentantul Rusiei la București, baronul Stuart, cunoscuta Convenție politică româno-rusă, pentru elaborarea căreia acționase anterior primul-ministru I. C. Brătianu, cu asentimentul domnitorului Carol I.

Revenirea lui Kogălniceanu la minister este relatată de Eminescu cu aprecierea că tactul și vederile drepte ale acestuia nu sunt contestate de nimeni. În acest spirit, el comentează favorabil dispozițiile lui Kogălniceanu trimise agenților diplomatici din străinătate vizând semnificația convenției. România, scrie poetul cu acest prilej, „face nu politică de simpatii, ci numai de rațiune [...] Nimeni nu va putea pretinde ca România să se jertfească pentru Europa când aceasta ar binevoi a sta cu mâinile în sân și nimeni nu i-o va putea ține de rău dacă, lăsată în voia propriei sale sorți, va alege cândva calea ce i se va părea conformă cu interesele ei”⁴.

Ulterior, într-un alt articol, din 13 mai 1877, el salută votul Camerei și Senatului relativ la „neatârănarea deplină a României”, considerând că semnificația sa rezultă de la sine, neavând nevoie de nici un comentariu.

La 27 mai 1877, la o dată când nu bănuia – sau bănuia vag – ce soartă se pregătea Sudului Basarabiei la sfârșitul războiului, poetul relatează călduros venirea la Iași a țarului Alexandru al II-lea, „amic țarei și preainălțatului nostru Domn”, cum se exprimă el, subliniind că românii l-au primit „în mod strălucit și entuziast”⁵. Însă, peste mai multe luni, adeziunea lui la Războiul de Independență este pusă la grea încercare o dată cu dezvăluirea publică a intențiilor anexioniste ale Rusiei. La 25 ianuarie 1878, în „Timpul”, poetul se face ecoul protestului public, în acest sens scriind: „În sfârșit vedem limpede. G-lul Ignatiev a propus guvernului nostru retrocedarea Basarabiei ... România este singurul stat care azi e în primejdie de a fi dezmembrată de chiar aliatul ei, după ce am încheiat cu el o convenție prin care i se garantează integritatea teritoriului. România vede zburând ca pleava în vânt asigurările unei Convenții a cărei iscălituri sunt încă

⁴ *Opere*, IX, ed.cit., p. 375.

⁵ *Ibidem*, p. 382.

*umede și pe care a încheiat-o c-o împărăție mare, pe a cărei cuvânt se credea în drept să se întemeieze*⁶.

„[...] Într-adevăr, scrie el mai departe, nu găsim cuvinte pentru a califica această pretențiune, necum împlinirea ei. Oare puterea cea mare a Rusiei i-ar da dreptul a-și bate joc de lume, de noi, de ea însăși?”

Curg de la această dată, unul după altul, articolele din „Timpul” condamnând atitudinea autorităților ruse, cerând factorilor politici să respingă în mod categoric așa-zisul schimb propus, cu Dobrogea, chemând la unitate și rezistență cu toate riscurile, în fața actului de forță al Rusiei; din toamna anului 1878, când, după încheierea Congresului de pace de la Berlin, raptul teritorial era fapt împlinit, tonul acuzator al poetului se îndreaptă cu înverșunare, într-un mod mult mai direct, asupra liderilor liberali, socotiți vinovați, într-un fel sau altul, pentru pierderea Sudului Basarabiei.

Relativ de la această dată, săgețile critice otrăvite ale polemistului de geniu care a fost Eminescu, cu o patimă terifiantă, lovesc în I.C.Brătianu și C.A.Rosetti, în Partidul Liberal de guvernământ și liderii săi, în general.

Este o publicistică nimicitoare la adresa acestora, căreia, însă, Mihail Kogălniceanu, ilustrul liberal moderat, în ciuda rolului său în evenimente, nu i-a căzut victimă; mai ales după ieșirea sa din guvern, în noiembrie 1878, când locul său este luat de I.Câmpineanu, Kogălniceanu este plasat de Eminescu în mod categoric pe o altă poziție decât foștii colegi de guvern; mai mult, cum vom vedea, este adus de Eminescu ca martor împotriva foștilor colegi de guvernare.

În timp ce la adresa lui I.C.Brătianu și C.A.Rosetti curg acuzațiile grave de trădare în chestiunea anexării Basarabiei, Kogălniceanu este gratificat de poet cu aprecieri dintre cele mai măgulitoare. Cum scrie, de pildă, la 30 noiembrie 1879, acesta este „singurul om cu o inteligență extraordinară din cabinetul trecut”, în timp ce, în același articol, C.A.Rosetti este numit „bătrânul cap al demagogiei române”⁷.

Trebuie spus că, totuși, nu lipsesc și unele critici la adresa lui Kogălniceanu, vizând interese materiale sau inconsecvențe în ordinea luptei politice, însă rămâne constantă opțiunea pentru aprecierea personalității sale, a capacității intelectuale și spiritului său patriotic. El este, cum se exprimă poetul, orice i s-ar reproșa, „*ilustrul om politic*”, el rămâne, orice s-ar zice, „*singurul om politic cu o inteligență superioară în cabinetul de nulițăți al d-lui Brătianu*”⁸.

Despre cunoscutul fruntaș liberal, pe linia atacurilor antiliberale ale oficiosului Partidului Conservator, Eminescu ajunge să scrie – nu o dată –, cum

⁶ *Opere*, X, p. 40.

⁷ *Ibidem*, p. 152.

⁸ *Ibidem*, p. 177.

citim în „Timpul” din 11 decembrie 1879, că „*dl Brătianu nu-i nimic alt decât un agent rusesc cu mască de patriot român*”⁹.

Trebuie să subliniem că asemenea învinuiri, pe cât de grave, pe atât de nedrepte, la adresa fruntașilor liberali – în intervalul imediat următor Războiului de Independență – s-au conjugat, într-un plan mai larg, cu revigorarea unei acuzații mai vechi la adresa fruntașilor liberali radicali. Este vorba de, să-i zicem, „celebra” calomnie lansată cu decenii în urmă de I.Heliade Rădulescu în „Memoriile” sale, conform căreia Brătienii și C.A.Rosetti, în Revoluția de la 1848, ar fi fost agenți ai Rusiei, prin radicalismul lor, ei, intenționat, voind să ofere pretext de intervenție trupelor ruse, pentru a reprima revoluția.

În starea de spirit a momentului, incitată de amintitul rapt teritorial, evident, această teorie servea de minune polemicii lui Eminescu, care, la 2 august 1880, în „Timpul”, scria: „*Până astăzi stă bănuială că dl C.A.Rosetti n-a fost la 1848 decât un agent rusesc care s-a amestecat în revoluție pentru a trăda. Aceasta a crezut-o Bălcescu, a crezut-o Eliad, o cred încă mulți contemporani*”¹⁰.

Să amintim în treacăt că teoria lui Heliade, cu asemenea acuzații nedrepte la adresa liberalilor radicali, cu răsfrângeri în anii 1878-1880, a avut în starea de spirit de la această dată o anumită circulație, din moment ce o găsim preluată, într-un fel, de pildă, și de A.D.Xenopol, în lucrarea sa, *Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra Țărilor Române*, apărută în 1880, în condițiile stării de spirit publice, la care ne referim aici.

Cum am arătat, Eminescu se străduiește să-l scoată, într-un fel, pe Kogălniceanu din aria acuzațiilor sale. Într-un articol cu data de 12 iunie 1880, reconstituind evenimentul revenirii lui Kogălniceanu la conducerea Ministerului de Externe, cu trei ani în urmă, el scria că acesta, reintrat în guvern la 3 aprilie 1877, este pus a doua zi, de I.C.Brătianu, să semneze textul Convenției româno-ruse, dar el, Kogălniceanu, avea să constate că textul care i s-a prezentat nu conținea nici o prevedere privind integritatea națională a României și că numai la insistențele sale s-a înscris în el formula garantării integrității teritoriale a României¹¹. Eminescu își argumentează – sau vrea să-și argumenteze – această constatare pe baza afirmației care ar fi fost făcută, în acest sens, de însuși Kogălniceanu în discursul din Cameră din 30 septembrie 1878; or, putem constata că poetul greșit indica acest discurs al lui Kogălniceanu, pentru că afirmația la care el se referă fusese făcută de fruntașul politic într-un alt discurs al său, anterior, din 13 februarie 1878, și această afirmație avea un alt sens decât cel menționat de Eminescu; spune oratorul, la această dată din urmă, că în textul Convenției româno-ruse care i s-a prezentat spre semnare, în art. II, „*în adevăr se*

⁹ *Ibidem*, p. 367.

¹⁰ *Opere*, XI, p. 279.

¹¹ *Ibidem*, p. 210.

stipula că ni se garantează integritatea teritoriului; dară redacțiunea [...] mi s-a părut incorectă, dubioasă. Atunci am zis agentului Rusiei; nu subscriu; și plenipotențiarul rusesc a stat cu proiectul nesubscris trei zile, până când a primit ordin să primească redacțiunea mea”¹².

Așadar, afirmația lui Eminescu că în textul inițial al Convenției, pregătit de Brătianu, și, se subînțelege, acceptat de el, nu ar fi existat formula garantării integrității teritoriale nu se confirmă, dar este vorba, într-adevăr, conform mărturiei lui Kogălniceanu, de o amendare a formulării inițiale, pe care poetul a interpretat-o în modul arătat.

În schimb, era corectă, într-un sens, afirmația lui Eminescu făcută în alt articol, anterior, anume că, în discursul menționat, din 30 septembrie 1878, Kogălniceanu, relatase despre întâlnirea sa cu cancelarul rus Gorceacoff, la Ploiești, în iunie 1877, două luni după semnarea convenției și înainte de decizia participării armatei române la lupte, când demnitarul rus îi destăinuise intenția guvernului său de a relua Sudul Basarabiei, în conformitate cu înțelegerea de la Reichstadt dintre împăratul austro-ungar și țarul rus, informație care-i căzuse lui Kogălniceanu ca o „bombă”,¹³ or, destăinuirea lui Kogălniceanu oferă poetului prilejul de a acuza guvernul liberal, pe I.C.Brătianu, în primul rând, că, având o asemenea cunoștință a mers mai departe, hotărând intrarea în război, alături de un aliat neloial, consimțind aprioric la anexiunea care avea să-i urmeze.

Atât numai că Mihail Kogălniceanu, în discursul la care se referă poetul, demonstrează în mod convingător faptul că, în ciuda riscului de care, și el, și primul-ministru aveau cunoștință, și pe care sperau, eventual, să-l poată depăși în viitor, în anumite împrejurări, în contextul dat, opțiunea adoptată era singura alternativă viabilă pentru România.

În sfârșit, o altă serie de considerații ale lui Eminescu privind personalitatea lui Mihail Kogălniceanu este legată de o altă importantă problemă politică, ulterioară Războiului de Independență și în care a fost implicat ilustrul om politic, anume, cunoscuta problemă a Dunării, care a dus, în anii 1881-1883, la tensionarea raporturilor României cu Austro-Ungaria și, implicit, cu alte Mari Puteri europene.

Kogălniceanu s-a implicat în mod inevitabil în această complicată problemă în ipostaza de diplomat, din aprilie 1880, el fiind numit de guvern ministru plenipotențiar la Paris.

De data aceasta, aprecierile elogioase ale poetului la adresa lui Kogălniceanu lasă la o parte orice rețineri. Cu prilejul publicării broșurii lui Kogălniceanu, *Chestiunea Dunării*, la 2 februarie 1882, poetul nota: „*Oricâte*

¹² Discursul lui M.Kogălniceanu din 13 februarie 1878, la Senat, în *Opere*, IV/IV, ediție G.Penelea, p. 557.

¹³ Discurs din 30 septembrie 1878, în Camera Deputaților, *Ibidem*, p. 629-630.

*imputări ar avea cineva de făcut omului de Stat de la 2 mai, un lucru nu i-l poate contesta nimenea: claritate de vederi, judecată cuprinzătoare, sigură și fără șovăire; o mare inteligență unită cu talentul de a se manifesta cu toată vioiciunea în scris și prin viu grai*¹⁴.

Poetul relevă hotărârea cu care Kogălniceanu respinge presiunile Austro-Ungariei vizând asigurarea supremației și controlul său asupra navigației pe Dunăre; el cere guvernului român să reziste presiunilor și să nu accepte compromisul, denunțând în acest sens ezitățile ministrului de Externe român, superiorul său, Vasile Boerescu, cu care ajunge în conflict pe această temă.

Într-unul din manuscrisele sale, cu data de 11 februarie 1883, în aceeași chestiune, poetul va nota: „*Cogălniceanu, bolnav și bătrân, reîntinerește în culmea vieții sale pentru a apăra Dunărea, mișcătoarea pavază de argint a neatărnării noastre vechi, a căreia pierdere totdeauna robie au însemnat*”¹⁵.

Înceind, este necesar să facem o precizare: fără îndoială, opiniile lui Mihai Eminescu asupra liberalilor radicali, la care ne-am referit mai sus, în paralel cu trimiterile la Mihail Kogălniceanu, fie și pornind de la un miez de adevăr, subzistând în logica gânditorului de geniu care a fost Eminescu, sunt subiective și de cele mai multe ori nedrepte, mai ales când este vorba de aprecierea unor atitudini și fapte politice vizând aspirațiile de independență, dar ele – aceste opinii – se înscriu în sfera unor convingeri profunde care sunt ale poetului însuși, iar nu ale unui gazetar simbriaș în slujba unui partid politic; și, pentru a scurta acest comentariu, ar fi de citat aici, din nou, N.Iorga, cu o apreciere care este astăzi acceptată de majoritatea exegeților operei marelui poet și gânditor politic. A-l vedea pe Eminescu ca un simplu simbriaș în slujba Partidului Conservator, arată ilustrul istoric, „*e o mare injurie, fiindcă omul a crezut fiecare rând pe care l-a scris și n-a avut în viață decât norocul pe care l-a avut pentru că s-a îndărătnicit să nu scrie decât ce corespundea cu conștiința lui cea mai lămurită, cea mai incapabilă de a fi schimbată*”¹⁶.

Prin prisma vederilor omului de geniu care a fost Eminescu, incapabil de a se exprima altfel decât pe sine însuși, aprecierile sale la adresa lui Mihail Kogălniceanu capătă, credem, o anumită semnificație.

Altfel spus, observând cum marile spirite ale neamului nostru se văd unele pe altele, putem noi înșine – muritorii de rând – să ne testăm și să înțelegem mai bine propriile convingeri pe care ni le formăm despre asemenea ilustre personalități, să învățăm poate câte ceva din modelele pe care ele ni le oferă, într-o privință sau alta.

¹⁴ M.Eminescu, *Opere*, XIII, p. 44.

¹⁵ *Ibidem*, p. 225.

¹⁶ N.Iorga, *Eminescu*, ed.cit., p. 311.